

ΨΥΧΙΚΗ ΑΣΘΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑ ΣΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ

Ελίνα Χρ. Βλάχου

ΜΔΕ Αστικού Δικαίου και Ιστορίας του Δικαίου Πανεπιστημίου Αθηνών

1. Εισαγωγή

Η ψυχική ασθένεια αποτελεί ένα ιδιαίτερα ευαίσθητο θέμα. Η διάγνωση και η προσπάθεια θεραπείας της δεν είναι σύγχρονο φαινόμενο. Αντίθετα, ήδη από την Ιπποκρατική περίοδο αναγνωρίζονταν μορφές ψυχικών παθήσεων και προτεινόταν μέθοδοι ίασης. Η προσπάθεια αυτή συνεχίστηκε και στα ρωμαϊκά χρόνια και κατόπιν, στα βυζαντινά. Υπό την επίδραση του Χριστιανισμού, των αντιλήψεων γύρω από τη μαγεία και της διαρκούς προόδου της ιατρικής επιστήμης, ο ψυχικά πάσχων αναδεικνύεται στο Βυζάντιο τόσο ως πάσχων ασθενής όσο και ως κατοικητήριο δαιμόνων. Αντίστοιχος είναι και ο τρόπος αντιμετώπισης, είτε μέσω φαρμάκων και θεραπευτικών μεθόδων είτε μέσω εξορκισμών και μαγικών πρακτικών. Κοινός αποδέκτης όλων αυτών παραμένει ο ψυχικά πάσχων, ο οποίος, εάν έχει τύχη, είτε περιθάλπεται από την οικογένειά του είτε φιλοξενείται σε κάποια μονή ή ευαγές ίδρυμα. Διαφορετικά, περιφέρεται ανέστιος, πένης και πλάνης στη Βασιλεύουσα και τις μεγάλες πόλεις ή ζει στο περιθώριο της μικροαστικής και γεμάτης προκαταλήψεις επαρχιακής ζωής.

Από την άλλη πλευρά, η εγκληματική προδιάθεση, ευρισκόμενη εν σπέρματι σε κάθε ανθρώπινο ον, μπορεί να εκδηλωθεί με δραματικές συνέπειες ανεξάρτητα από το εάν υπάρχει ψυχική υγεία ή, αντίθετως, νοσηρή προδιάθεση. Στη δεύτερη περίπτωση όμως, ανακύπτουν πολλά ζητήματα και ιδίως, η σκοπιμότητα της επιβολής ποινής στον ψυχικά πάσχοντα, ο τρόπος αντιμετώπισής του για την προστασία του κοινωνικού συνόλου, αλλά και ο ρόλος των προσώπων εκείνων που είναι επιφορτισμένα με τη φροντίδα και την εποπτεία του, κατά μείζονα λόγο δηλαδή των οικείων του. Εξ άλλου, η ψυχική ασθένεια δε συνδέεται με το έγκλημα μονομερώς, δηλαδή μόνο σε σχέση με την ψυχική κατάσταση του υποκειμένου της εγκληματικής συμπεριφοράς, αλλά μπορεί να νοηθεί και ως αποτέλεσμα εκείνης. Συγκεκριμένα, είναι πιθανόν το έγκλημα να σκοπεύει στη με οποιονδήποτε τρόπο διατάραξη των ψυχοπνευματικών λειτουργιών του θύματος. Επομένως, όταν τα μονοπάτια της ψυχικής υγείας και του εγκλήματος διασταυρώνονται, τα νομικά ζητήματα που εγείρονται είναι πολυποίκιλα και ακανθώδη. Φυσικά, δεν θα μπορούσαν να έχουν διαλάβει της προσοχής του βυζαντινού νομοθέτη, ο οποίος εν πολλοίς υιοθετεί τις βασικές διατάξεις του ρωμαϊκού δικαίου, όπως θα φανεί και στην ανάλυση που ακολουθεί.

2. Οι αντιλήψεις για την ψυχική ασθένεια στο Βυζάντιο: ο ρόλος της Εκκλησίας, της ιατρικής και της μαγείας

Οι αντιλήψεις των Βυζαντινών για την ψυχική ασθένεια έχουν δεχθεί την επίδραση

της χριστιανικής θρησκείας, της μαγείας και της προόδου της ιατρικής επιστήμης. Για την Εκκλησία, ο ψυχικά πάσχων αποτελεί ένα δυστυχημένο πλάσμα, το οποίο, λόγω αμαρτιών, αδύναμου ψυχισμού και ελλιπούς πνευματικής συγκρότησης γίνεται άθυρμα των πάσης φύσεως δαιμονίων που τριγυρίζουν σε αναζήτηση πρόσφορου εδάφους για να εγκατασταθούν. Και το βρίσκουν στο σώμα του ψυχικά πάσχοντος, τον οποίο ταλανίζουν, έως ότου επέμβει η θεία χάρη για να τον απαλλάξει μέσω των εξορκισμών.¹

Παράλληλα με την επίδραση της χριστιανικής θρησκείας, η βυζαντινή σκέψη επηρεάστηκε αναμφίβολα και από την πρόοδο της ιατρικής επιστήμης κατά τη διάρκεια της υπερχιλιετούς ζωής της αυτοκρατορίας. Δεν θα πρέπει να παροράται το γεγονός ότι οι βασικές αρχές της ιπποκρατικής ιατρικής μεταλαμπαδεύτηκαν στους Ρωμαίους και εκείθεν στους ιατρούς του Βυζαντίου, από τις τάξεις των οποίων αναδείχθηκαν εξέχουσες προσωπικότητες ήδη από την πρώιμη περίοδο (Ορειβάσιος, Αλέξανδρος Τραλλιανός, Ιωάννης Ακτουάριος). Οι επιστήμονες αυτοί, με μεθόδους συμπτωματικής σημειολογίας και διαφορικής διαγνωστικής, συνέβαλαν στην εξέλιξη της τυπολογίας των ψυχικών παθήσεων και των χρησιμοποιούμενων θεραπευτικών μεθόδων, αφήνοντας ως παρακαταθήκη στους μεταγενέστερους ιατρούς της Δύσης μετά την Άλωση ένα αξιόλογο γραπτό έργο.²

Και ενώ η χριστιανική θρησκεία και η ιατρική επιστήμη μέσα από μία υγιή συμπόρευση στόχευαν στην ανακούφιση του πάσχοντος ανθρώπου, στο Βυζάντιο συνεχίστηκε η επίδραση ενός τρίτου παράγοντα: της μαγείας. Η αρχική ταύτιση θρησκείας και μαγείας και ο επιγενόμενος διαχωρισμός και διαφορετικός προσανατολισμός τους οδήγησε σε μία αντιπαλότητα, η οποία όμως στηριζόταν σε ένα κοινό υπόβαθρο: την αντίληψη για την επιρροή των σκοτεινών υπερφυσικών δυνάμεων. Υπό το πρίσμα των αντιλήψεων αυτών, η ψυχική πάθηση μπορούσε να αποδοθεί τόσο στην κατακυρίευση του σώματος του ασθενούς από κάποιο δαίμονα, όσο και στη γενικότερη επίδραση του κακού στον άνθρωπο, μέσω της επίκλησης των δαιμόνων και της χρήσης μαγικών επωδών (ξόρκια). Θεωρείτο επίσης ότι η ίδια επίδραση στην ψυχοπνευματική συγκρότηση του ανθρώπου μπορεί να προκληθεί και με τη χρήση ειδικών παρασκευασμάτων (φίλτρων), τα οποία, είτε αφ' εαυτά είτε συνοδευόμενα από μαγικά λόγια, μπορούν να επηρεάσουν αποφασιστικά τη λογική του ανθρώπου. Ως εκ τούτου, εκμεταλλευόμενοι συχνά την αφέλεια ή την απελπισία του κόσμου, οι μάγοι προσπαθούσαν να προβάλλουν τη θέση ότι, εφόσον η «ἔκστασις τῶν φρενῶν» οφειλόταν σε κάποια από τις παραπάνω αιτίες, το αντίδοτο μπορούσε να παρασχεθεί

1 Ιδίως Σπ. Τρωιάνος, «Μαγεία και διάβολος από τη Ρώμη στο Βυζάντιο», *Digesta* 3 (2000), 1 – 33 (25). Γ. Κ. Πουρναρόπουλος, «Συμβολή εις την ιστορίαν της βυζαντινῆς ιατρικῆς», διατριβή επί υφηγεσία, Βιβλιοθήκη Πανεπιστημιακῆς Μαιευτικῆς και Γυναικολογικῆς Κλινικῆς Μαιευτηρίου Αλεξάνδρα, Αθήνα 1942, σ. 137.

2 Ενδεικτικά Αρ. Ευτυχιάδης, «Η άσκησης της βυζαντινῆς ιατρικῆς επιστήμης και κοινωνικῆς εφαρμογαί αὐτῆς κατὰ σχετικὰς διατάξεις», επιστημονικὲς ἐκδόσεις Γρηγορίου Κ. Παρισιάνου, Αθήνα 1983· ο ἴδιος, «Εἰσαγωγή εις την βυζαντινὴν θεραπευτικὴν», επιστημονικὲς ἐκδόσεις Γρηγορίου Κ. Παρισιάνου, Αθήνα 1983· ο ἴδιος, «Βυζαντινὴ Διαγνωστικὴ Σημειολογία καὶ Διαφορικὴ Διαγνωστικὴ», *Βυζαντιναὶ Μελέται* 3 (1991), 129 – 138 (131 – 132).

μόνο με τον αντίστοιχο τρόπο, προς την αντίθετη βέβαια κατεύθυνση.³

3. Ορολογικές διευκρινίσεις

Ο νομικά ορθός όρος για τους ψυχικά πάσχοντες, ο οποίος χρησιμοποιείται στις πηγές ήδη από την πρώιμη περίοδο, είναι «μαινόμενος», ο οποίος όμως αναφέρεται κατ' ουσίαν σε συγκεκριμένη ψυχική πάθηση, τη μανία. Γενικά όμως χρησιμοποιούνται και άλλοι γραμματικοί τύποι μετοχών του ρήματος «μαινόμεναι», όπως «μεμηνώς» και «μανείς», οι όροι «σαλοί», «έξηχοι», «άφρονες» και «παράφρονες» αλλά και ο εξελληνισμένος όρος «φουρισός» από το λατινικό “furiosus”. Στα λατινικά, εκτός από τον προαναφερθέντα όρο, χρησιμοποιείται ευρέως (και στις νομικές πηγές) η φράση “mente captus”, ενώ η ψυχική πάθηση χαρακτηρίζεται ενίοτε μεν ως “furoi”, ενίοτε δε ως “dementia”. Με τον πρώτο όρο αποδίδεται η μανία, ενώ με το δεύτερο άλλες μορφές ψυχοπαθολογίας, όπως η παράνοια και η παραφροσύνη. Ως προς τις περιόδους υφέσεως της ψυχικής παθήσεως, δηλαδή τα φωτεινά διαλείμματα, στην ελληνική γλώσσα χρησιμοποιούνται ο όρος «άνακωχαί» ή «διαλείμματα», ενώ στη λατινική νομική γλώσσα ο όρος “intermissio”. Γενικότερα πάντως, στη λατινική γλώσσα χρησιμοποιείται και ο όρος “intervalla” ή “lucida intervalla” (φωτεινά διαλείμματα), ο οποίος είναι σε χρήση ακόμα και στη σύγχρονη ψυχιατρική ορολογία.

4. Η ποινική αντιμετώπιση των ψυχικά πασχόντων σε περίπτωση ανθρωποκτονίας

Σε περίπτωση εκουσίου φόνου δεν επιβάλλεται η ποινή του θανάτου σε ψυχικά πάσχοντες και *infantes* (παιδιά έως επτά ετών). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με ρήση του Ρωμαίου νομομαθούς Μοδεστίνου, η οποία έχει περιληφθεί στον Πανδέκτη⁴ (48.8.12), ο άνηθος ή ο ψυχικά πάσχων που προβαίνει σε ανθρωποκτονία δεν υπέχει ευθύνη επί τη βάση του Κορνηλίου Νόμου περί φονέων (*lex Cornelia de sicariis*), ο μεν διότι προστατεύεται από τη αγνότητα των προθέσεών του, ο δε διότι δικαιολογείται λόγω της τραγικής καταστάσεώς του (“*infans vel furiosus si hominem occiderint, lege Cornelia non tenentur, cum alterum innocentia consilii tuetur, alterum fati infelicitas excusat*”). Μετά την ιουστινιάνεια κωδικοποίηση, η ίδια ρύθμιση έχει επαναληφθεί και στη νομοθεσία των Μακεδόνων αυτοκρατόρων. Σύμφωνα με την Εισαγωγή,⁵ «οὔτε ἴνφανς, τουτέστιν ἑπταέτης, οὔτε μαινόμενος φονεύων ὑπόκειται τῷ θανάτῳ» (40.86). Το ίδιο ακριβώς ορίζεται και στον Πρόχειρο Νόμο⁶ (39.80).

3 Η αναζήτηση θεραπείας σε περίπτωση δυσίατου ή ανίατου νοσήματος οδηγεί σε πρακτικούς, ανεύθυνους και τυχαίους θεραπευτές. Στον Κώδικα του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, την 9η Σεπτεμβρίου 1325, αναφέρεται περίπτωση μοναχού που έφθασε στο σημείο να μάνει αγίασμα και να το πει, ύστερα από προτροπή μάγου: «Δοσίθεος καλούμενος, ἔκστασιν φρενῶν καὶ παρατροπῆν πάσχων κατὰ καιρικά διαστήματα ἐκ νόσου ἐπιληψίας, θεραπείαν τῷ πάθει ἐπιζητῶν ἦν, ἐντυχῶν τινι... ἤκουσε παρ' ἐκείνου, εἶπερ ἀπαλλαγὴν ἐθέλοι τοῦ συνέχοντος πάθους εὐρεῖν, μίαναι τὸ τῶν ἁγίων θεοφανείων ἀγίασμα καὶ ἐκ τούτου πιεῖν... ἐτόλμησεν» (Fr. Miklosich – J. Müller, “Acta Patriarchatus Constantinopolitani, MCCCXV – MCCCCII”, Βιέννη 1860, τ. 1, σ. 141).

4 Κριτική έκδοση: Theodorus Mommsen, *Corpus Iuris Civilis*, τ. I, Βερολίνο 1872, 21η ανατ. 1970.

5 Έκδοση: I. και Π. Ζέπου, *Jus Graecoromanum*, τ. II, Αθήνα 1931, ανατύπωση Aalen 1962.

6 Έκδοση: I. και Π. Ζέπου, ό. π.

Στη συνέχεια, η προαναφερθείσα διάταξη του Πανδέκτη περνά και στη μεγάλη κωδικοποίηση, στα Βασιλικά.⁷ Στον τριακοστό ένατο τίτλο του εξηκοστού βιβλίου, όπου έχει περιληφθεί ο «Νόμος Κορνέλιος περί φονευτῶν καὶ φαρμακῶν καὶ μαθηματικῶν καὶ τῶν ὁμοίων», και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο 8, ορίζονται τα εξής: «οὔτε ὁ μὴ ὢν ἐπταέτης οὔτε ὁ μαινόμενος φονευῶν ὑπόκειται τῷ περί ανδροφόνων νόμῳ». Ὅσον αφορά στην ποινή που προέβλεπε ο Κορνήλιος νόμος για τους φονείς, περί αυτού διαλαμβάνει η διάταξη των Βασιλικῶν 60.39.3.5, η οποία, επαναλαμβάνοντας αντίστοιχη διάταξη του Πανδέκτη (48.8.3), ορίζει για μεν τους εντίμους (honestiores) την ποινή του περιορισμού και της δημεύσεως, για δε τους ευτελείς (humiliores) την εσχάτη των ποινῶν είτε διὰ ξίφους είτε διὰ θηριομαχίας («... ἡ ποινή ἢ κατὰ τῶν ανδροφόνων ἐπὶ μὲν ἐντίμων περιορισμός ἐστὶ καὶ τελεία δήμευσις, ἐπὶ δὲ τῶν εὐτελῶν ξίφει καὶ θηρίοις ὑποβληθῆναι»).⁸

Η ίδια ρύθμιση έχει περιληφθεί και στην Εξάβιβλο του Αρμενοπούλου⁹ με τη διατύπωση που τη συναντούμε στην Εισαγωγή και τον Πρόχειρο Νόμο (6.1.7).

Το ανεύθυνο των ψυχικά πασχόντων σε περίπτωση εκουσίου φόνου θεσπίζεται ακόμη και για το βαρύτερο αδίκημα της πατροκτονίας. Ας σημειωθεί καταρχάς ότι στο ρωμαϊκό δίκαιο, σύμφωνα με το νόμο του Πομπηίου περί πατροκτόνων (lex Pompeia de parricidiis), η πατροκτονία δεν αφορά μόνο στη θανάτωση του πατέρα του δράστη, αλλά γενικότερα στη θανάτωση ανιόντων ή κατιόντων ή εκ πλαγίου συγγενῶν. Επίσης, θα πρέπει να τονιστεί ότι η πατροκτονία θεωρείτο ιδιαίτερος σοβαρό αδίκημα, λόγω του συγγενικού δεσμού και για το λόγο αυτό τιμωρείτο με καύση του δράστη στην πυρά. Η lex Pompeia περιελήφθη και στα Βασιλικά, στον τεσσαρακοστό τίτλο του εξηκοστού βιβλίου, που τιτλοφορείται «Νόμος Πομπηίου περί πατροκτόνων». Το κεφάλαιο 8, επαναλαμβάνοντας αντίστοιχη διάταξη του Πανδέκτη (48.9.9), ορίζει ότι ναι μεν ὅποιος φονεύει πρόσωπο με το οποίο τον συνδέει συγγενικός δεσμός παραδίδεται στην πυρά, πλην ὅμως αυτό δεν ισχύει για τους ψυχικά πάσχοντες. Οι τελευταίοι συγχωρούνται για την παράνομη και ανόσια πράξη τους. Ὅμως, διὰ παν ενδεχόμενο, φυλάσσονται με μεγαλύτερη επιμέλεια ή κρατούνται σε δεσμοτήριο («ὁ ἀνελῶν ἀνιόντα ἢ κατιόντα ἢ συγγενῆ πυρὶ παραδίδοται. Ὁ μεμηνῶς τὸν πατέρα φονευῶν συγγινώσκειται καὶ ἐπιμελέστερον φυλάττεται ἢ δεσμεῖται»).

Η αιτιολογική βάση του ακαταλόγιστου και ανεύθυνου των ψυχικά πασχόντων ἐγκείται στην εξής σκέψη: ο δράστης που στερείται το λογικό του, δεν έχει ως εκ τούτου την ικανότητα να αντιληφθεί τον παράνομο χαρακτήρα της συμπεριφοράς του.¹⁰ Επομένως, η ποινή εν προκειμένω δεν μπορεί να επιτελέσει μία από τις βασικές λειτουργίες της, ως μέσο ειδικής πρόληψης για το σωφρονισμό του δράστη. Για

7 Κριτική έκδοση: H.J. Scheltema – D. Holwerda – N. van der Wal, *Basilicorum libri LX*, Bouma's Boekhuis Wolters Noordhoff, Groningen 1955 – 1988.

8 Για τη διάκριση μεταξύ εντίμων και ευτελών στο ποινικό δίκαιο βλ. Rolf Rilinger, "Humiliores – Honestiores, Zu einer sozialen Dichotomie im Strafrecht der römischen Kaiserzeit", εκδόσεις Oldenbourg, Μόναχο 1988.

9 Έκδοση: Κ. Γ. Πιτσάκη, εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 1971.

10 Σπ. Τρωιάνος, «Οι ποινές στο βυζαντινό δίκαιο», Έγκλημα και Τιμωρία στο Βυζάντιο, επιμέλεια Σπ. Τρωιάνος, εκδόσεις Ιδρύματος Γουλανδρή – Χορν, Αθήνα 2001, σ. 25· ο ίδιος, «Κεφάλαια βυζαντινού ποινικού δικαίου», εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1996, σ. 26.

το λόγο αυτό η υπό κρίση περίπτωση αποτελεί μία από αυτές στις οποίες επιβάλλεται η διερεύνηση μήπως, είτε ο δράστης προσποιείτο, είτε κατά την τέλεση της ανθρωποκτονίας βρισκόταν σε κατάσταση φωτεινού διαλείμματος, οπότε ο κανόνας του ανεύθυνου και ακαταλόγιστου κάμπτεται, αφού στις περιπτώσεις αυτές δε συντρέχει ο λόγος απαλλαγής από την ποινή: ο δράστης είτε είχε πλήρη συνείδηση των πραττομένων εκείνη τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή που διέπραξε το έγκλημα, είτε, ακόμα χειρότερα, είχε πλήρη πνευματική διαύγεια και προσποιήθηκε τεχνηέντως την απώλεια του λογικού του, με σκοπό να αποφύγει τις επαχθείς ποινές και ιδίως, τη θανάτωσή του.

Περί του θέματος των φωτεινών διαλειμμάτων και της προσποίησης σε περίπτωση ανθρωποκτονίας διαλαμβάνει χωρίο του Πανδέκτη, στο οποίο διασώζεται ρήση του Ρωμαίου νομικού Ουλιανού (1.18.13). Στο κείμενο αυτό, ο Ουλιανός αναλύει τα καθήκοντα του ανθυπάτου (*de officiis proconsulis*) και τονίζει ότι είναι θέμα έρευνας, η διαπίστωση του εάν εκείνος που διαπράττει πατροκτονία προσποιείται παραφροσύνη ή είναι στα αλήθεια ψυχικά πάσχων. Στην πρώτη περίπτωση τιμωρείται, ενώ στη δεύτερη απλώς κρατείται στη φυλακή για λόγους ασφαλείας (“*sane excutiendum divi fratres putaverunt in persona eius, qui parricidium admiserat, utrum simulato furore facinus admississet an vero re vera compos mentis non esset, ut si simulasset, plecteretur, si fureret, in carcere contineretur*”). Ακολούθως, στην αμέσως επόμενη παράγραφο (D. 1.18.14) περιλαμβάνεται μία «αντιγραφή» των αυτοκρατόρων Μάρκου και Κόμμοδου προς τον Σκάπουλο Τέρτουλλο, αναφορικά με μία συγκεκριμένη περίπτωση που τέθηκε επί τάπητος: τη μητροκτονία που διαπράχθηκε από τον Αίλιο Πρίσκο. Προφανώς, ο δράστης είχε επικαλεστεί το διαταραγμένο ψυχισμό του και ο Σκάπουλος Τέρτουλλος ζήτησε διευκρινίσεις. Στην «αντιγραφή» διασαφηνίζεται ότι πρέπει σε κάθε περίπτωση να ερευνηθεί και να επιβεβαιωθεί εάν ο Αίλιος Πρίσκος βρισκόταν σε τέτοια κατάσταση παραφροσύνης, ώστε να στερείται της συνείδησης των παρ’ αυτού πραττομένων εξ αιτίας της συνεχούς αποδυνάμωσης των ψυχοπνευματικών του λειτουργιών. Τονίζεται ιδιαίτερα ότι δεν πρέπει να μείνει σκιά αμφιβολίας ως προς το ενδεχόμενο η μητέρα του να δολοφονήθηκε από αυτόν εν ψυχρώ και απλώς να προβάλλεται το πρόσχημα της παραφροσύνης για να επιτευχθεί απαλλαγή από την ποινή. Εάν αυτά διαλευκανθούν πέραν πάσης αμφιβολίας και επιβεβαιωθεί η ψυχική ανισορροπία του Αιλίου Πρίσκου, τότε ο Σκάπουλος Τέρτουλλος ενημερώνεται ότι μπορεί να αφήσει κατά μέρος κάθε σκέψη για επιμέτρηση και επιβολή ποινής, αφού ο δράστης έχει ήδη τιμωρηθεί και μάλιστα σε εξαιρετικό βαθμό, από την ίδια του την παραφροσύνη (“*si tibi liquido compertum est Aelium Priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat, nec subset ulla supplicio matrem ab eo simulatione dementiae occisam: potes de modo poenae eius dissimulare, cum satis furore ipso puniatur*”). Περαιτέρω, στην «αντιγραφή» τονίζεται ότι, εάν όπως πολύ συχνά συμβαίνει, ο δράστης εμφανίζει ενδιάμεσες περιόδους σχετικής πνευματικής διαύγειας, θα πρέπει να ερευνηθεί με επιμέλεια και ενδελεία εάν το αδίκημα διαπράχθηκε κατά τη διάρκεια μίας τέτοιας περιόδου, καθώς και εάν θα πρέπει υπό το πρίσμα των εκάστοτε δεδομένων συνθηκών να μην επιδειχθεί

επιείκεια λόγω της ασθένειας. Εάν εξακριβωθεί κάτι τέτοιο, ο Σκάπουλος Τέρτουλλος θα πρέπει να ζητήσει περαιτέρω συμβουλή, ώστε οι αυτοκράτορες να αποφανθούν εάν η σοβαρότητα του εγκλήματος αξίζει την επιβολή εξαιρετικά επαχθούς ποινής, δεδομένου ότι διαπράχθηκε σε χρονική στιγμή, κατά τη διάρκεια της οποίας ο δράστης ήταν πλήρως ικανός για καταλογισμό και υπεύθυνος για τις πράξεις του (“si vero, ut plerumque adsolet, intervallis quibusdam sensu saniore, non forte eo momento scelus admiserit nec morbo eius danda est venia, diligenter explorabis et si quid tale compereris, consules nos, ut aestimemus, an per immanitatem facinoris, si, cum posset videri sentire, commiserit, supplicio adficiendus sit”).

Οι αρχές αυτές του ρωμαϊκού δικαίου επηρέασαν τη νομική σκέψη και του Βυζαντινού νομοθέτη, όπως φαίνεται εξ άλλου και από τη συμπερίληψή τους στην ιουστινιάνεια κωδικοποίηση. Αλλά και στη νομοθεσία των Μακεδόνων επαναλαμβάνεται η ίδια ρύθμιση. Στην Εισαγωγή, στα χωρία που προαναφέρθηκαν, αναφέρεται για τους μαινομένους ότι, «εἰ δὲ φονεύσωσι, δεῖ ζητεῖν, μήποτε προσεποιήσαντο μαινέσθαι ἢ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀναλήψεως καὶ φρονήσεως ἐφόνευσαν καὶ τιμωροῦνται...».

Ακολούθως, οι προμνημονευθείσες διατάξεις του Πανδέκτη έχουν περάσει και στα Βασιλικά (6.1.46.1), όπου με σύντομη αλλά περιεκτική διατύπωση επαναλαμβάνεται ότι οι παράφρονες «...εἰ δὲ φονεύσουσι πατέρα ἢ ἄλλον τινά, δεῖ ζητεῖν, μήποτε προσεποιήσαντο τὸ μαινέσθαι ἢ ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἀνακωχῶν ἐφόνευσαν, καὶ τιμωροῦνται».

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθούν συνοπτικά οι θέσεις του κανονικού δικαίου. Οι Πατέρες της Εκκλησίας αναγνωρίζουν τόσο την απαλλαγή του ψυχικά πάσχοντα από κυρώσεις όσο και την ύπαρξη φωτεινών διαλειμμάτων. Διαφωτιστικός για το θέμα είναι ο κανόνας 14 του Τιμοθέου Αλεξανδρείας,¹¹ ο οποίος αναφέρεται στο ακανθώδες ζήτημα, εάν επιβάλλεται η ποινή της στερήσεως της εκκλησιαστικής κηδεύσεως στον αυτόχειρα που πάσχει από νοσηρή διατάραξη των πνευματικών του λειτουργιών. Ο «μη ἔχων ἑαυτὸν» αυτόχειρ κηδεύεται και γίνονται μνημόσυνα υπέρ αυτού, παρότι η αυτοκτονία αποτελεί κανονικό αδίκημα, αφού μόνον ο Θεός έχει εξουσία στη ζωή και το θάνατο. Εάν όμως ο δράστης του κανονικού αδικήματος προέβη στο απονενομημένο διάβημά του υπό την επίδραση ανθρώπων ή από ολιγωρία, δε συντρέχει η περίπτωση άρσης της ικανότητάς του για καταλογισμό και του επιβάλλεται η ποινή. Ως εκ τούτου, ο Τιμόθεος Αλεξανδρείας τονίζει ότι απαραίτητη προϋπόθεση είναι να έχει προηγηθεί έρευνα, ώστε να διακριβωθεί ότι ο δράστης όντως δεν είχε συνείδηση τωνπραττομένων, διότι πολλές φορές οι οικείοι του αυτόχειρα

11 Έρώτησις: «ἐὰν τις μὴ ἔχων ἑαυτὸν χειρίσῃται, ἢ κρμνήσῃ ἑαυτὸν, εἰ γίνεται προσφορὰ ὑπὲρ αὐτοῦ, ἢ οὐ;». Απόκρισις: «ὅπερ αὐτοῦ διακρίναι ὀφείλει ὁ κληρικὸς, εἰ τὸ ἀληθὲς ἔκφρανης ὧν πεποίηκε τοῦτο. Πολλὰκις γὰρ οἱ διαφέροντες τῷ πεπονθότι, θέλοντες ἐπιτυχεῖν τῆς προσφορᾶς, καὶ τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχῆς, καταψεύδονται, καὶ λέγουσιν, ὅτι οὐκ εἶχεν ἑαυτὸν. Ἐνίοτε δὲ ἀπὸ ἐπιρρείας ἀνθρώπων, ἢ ἄλλως πῶς ἀπὸ ὀλιγορίας πεποίηκε τοῦτο, καὶ οὐ χρηὴ προσφορὰν ἐπάνω αὐτοῦ γενέσθαι· αὐτοφονευτῆς γὰρ ἑαυτοῦ ἐστι. Δεῖ οὖν πάντως τὸν κληρικὸν μετ’ ἀκριβείας ἐρευνῆσαι, ἵνα μὴ ὑπὸ κρίμα πέσῃ» (Γ. Α. Ράλλης – Μ. Ποτλῆς, «Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ιερῶν κανόνων», Αθήνα 1852 (καὶ ανατύπωση 1966 καὶ 1997), τ. IV, σ. 339).

ψεύδονται, ώστε να επιτύχουν την εκκλησιαστική κήδευση του συγγενούς τους.¹²

Έχει υποστηριχθεί¹³ όμως και η άποψη ότι ο ψυχικά πάσχων που διαπράττει φόνο δεν είναι παντελώς άμοιρος ευθυνών. Σύμφωνα με τη θέση αυτή, το κανονικό δίκαιο φαίνεται να υιοθετεί μία τριπλή διάκριση των ειδών του φόνου: εκούσιος, εξ αμελείας και ακούσιος με υπερβατική έννοια. Το τρίτο είδος αποδιδόταν στη θέληση των θεών κατά τους αρχαίους Έλληνες και σε διαβολική επενέργεια κατά την Εκκλησία. Όμως, ο ψυχικά πάσχων και γενικά όποιος διαπράττει αδίκημα της κατηγορίας αυτής δεν πρέπει να μείνει ατιμώρητος, διότι η αιτιότητα της συμπεριφοράς του ανάγεται σε προγενέστερες αμαρτίες του.

5. Η ποινική ευθύνη των οικείων του ψυχικά πάσχοντα

Εν προκειμένω δημιουργείται ένα δυσχερές ηθικό και νομικό ζήτημα. Εάν ο δράστης εκούσιας ανθρωποκτονίας, πολύ δε περισσότερο πατροκτονίας, μείνει ατιμώρητος με την επίκληση της απώλειας του λογικού του, τότε παραμένει ανικανοποίητο το περί δικαίου αίσθημα, διότι ένας φόνος μένει χωρίς συνέπειες. Στο ρωμαϊκό δίκαιο αυτή η αξιολογική αντινομία είχε επισημανθεί: για τους Ρωμαίους νομομαθείς η απαλλαγή από την ποινή για το δράστη που είναι ψυχικά πάσχων και ταυτόχρονα αποδεικνύεται ότι κατά τη χρονική στιγμή τέλεσης του εγκλήματος δεν προσποιείτο και δεν βρισκόταν σε φωτεινό διάλειμμα, δεν σημαίνει ούτε ότι η ποινική δικαιοσύνη εξαντλείται ούτε ότι το έγκλημα θα μείνει και ατιμώρητο. Διαφωτιστική στο σημείο αυτό είναι η ίδια ως άνω «αντιγραφή» για τον Αίλιο Πρίσκο (D. 1.18.14), στην οποία τονίζονται καταληκτικά τα κάτωθι: επειδή από την επιστολή του Σκαπούλα Τέρτουλλου και από την κοινωνική θέση του Αιλίου Πρίσκου προκύπτει ότι ο τελευταίος διέμενε με την οικογένειά του και τελούσε υπό τη μέριμνα και την προστασία της, επιβάλλεται η κλήση σε εξέταση (και κατ' ουσίαν απολογία) εκείνων των συγγενών του που τον φρόντιζαν κατά τη χρονική στιγμή της μητροκτονίας, η διερεύνηση της ύπαρξης τυχόν ευθύνης τους και η ανάλογη με αυτήν τιμώρησή τους (ηπιότερη ή αυστηρότερη) για παραμέληση της εποπτείας και της φύλαξης του δράστη (“recte facturus nobis videris, so eos, a quibus illo tempore observatus esse, vocaveris et causam tantae neglegentiae excusseris et in unumquemque eorum, provit tibi levari vel onerari culpa eius videbitur, constitueris”). Και η «αντιγραφή» καταλήγει με

12 Σχετικά με το υπό εξέταση ζήτημα βλ. Ν. Εμμανουηλίδης, «Το δίκαιο της ταφής στο Βυζάντιο», Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe 3, Αθήνα 1989, σ. 55 επ. και Η. Βουλγαράκης, «Αυτοκτονία και εκκλησιαστική ταφή», Αθήνα 1992. Πρβλ. J. Donne, “Biathanatos”, (Περί αυτοκτονίας), μετ. Μ. Γιούνη, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1994.

13 Γ. Πουλής, «Η επίγεια κόλαση: το κυρωτικό σύστημα της Εκκλησίας», Έγκλημα και Τιμωρία στο Βυζάντιο, ό. π. (σημ. 10), σ. 97 – 140, ο οποίος αναφέρει χαρακτηριστικά τις κάτωθι σκέψεις καταληκτικά: «η έλλειψη υποκειμενικής αιτιότητας, στο «κοσμικό» δίκαιο, είναι φυσικό να οδηγεί στην απαλλαγή του προσώπου, που αντικειμενικά και μόνο συνδέεται με την επέλευση θανάτου ενός προσώπου· διαφορετικά, στο δίκαιο της Εκκλησίας, η πράξη δεν θεωρείται ως ένα τυχαίο γεγονός, αλλά ως ένας κρίκος μίας αλυσίδας, της οποίας η αρχή και το τέλος ανάγονται στον μετα – ιστορικό χώρο και εξυπηρετεί μία οικονομία με σωτηριολογικό προσανατολισμό, ακόμη και αν κατά παραχώρηση ο διάβολος προκαλεί θανατηφόρο αποτέλεσμα» (σ. 135).

τον εξής αφορισμό: «διότι εκείνοι που έχουν την εποπτεία των παραφρόνων δεν είναι επιφορτισμένοι μόνο με το καθήκον να αποτρέψουν κάποια πράξη αυτοκαταστροφής, αλλά επιπλέον επιβαρύνονται με την υποχρέωση αποφυγής της επέλευσης οποιασδήποτε βλάβης σε άλλους. Εάν όμως παρ' ελπίδα συμβεί κάτι τέτοιο, τότε αξίζει να αποδοθούν ευθύνες σε εκείνους που υπήρξαν τόσο αμελείς κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους» (“nam custodes furiosis non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint: quod si committatur, non immerito culpaе eorum adscribendum est, qui neglegentiores in officio suo fuerint”). Επομένως, ακόμη κι αν ο φυσικός αυτουργός του εγκλήματος μείνει ατιμώρητος, θα τιμωρηθούν εκείνοι που είχαν την ευθύνη για την αποτροπή του αξιόποινου αποτελέσματος και μολοντούτο αμέλησαν την εκτέλεση των καθηκόντων εποπτείας του ακαταλόγιστου δράστη.

Αργότερα, τα νομοθετήματα της βυζαντινής περιόδου επαναλαμβάνουν έμμεσα την ανωτέρω αρχή, ορίζοντας ότι ελέγχεται τυχόν αμέλεια εκείνων που είναι επιφορτισμένοι με τη φύλαξη των μαινομένων («δεῖ καὶ τοῖς φύλαξιν αὐτῶν ἐπεξιέναι ραθυμοῦσιν. Οὐ γὰρ μόνον διὰ τὸ μὴ αὐτοὺς βλαβῆναι φυλάττουσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μὴ βλάψαι ἄλλους», Εισ. 6.9, Β. 6.1.46 και 6.1.47). Επειδή όμως, σύμφωνα με τις ίδιες διατάξεις, καταρχήν επιβαρύνονται με τη φροντίδα για τους μαινομένους οι ίδιοι οι οικείοι τους («ὁ ἄρχων τοὺς μαινομένους ἐν εἰρκτῇ βαλλέτω, εἰ μὴ διὰ τῶν συγγενῶν φυλαχθῆναι δύνανται»), έπεται ότι εκείνοι είναι πρωταρχικώς υπεύθυνοι και ότι μόνο σε περίπτωση κρίτησης του παράφρονα σε κάποιο δεσμοτήριο υπεύθυνοι καθίστανται οι αρμόδιοι για τη φύλαξή του.

6. Λήψη μέτρων για την προστασία του κοινωνικού συνόλου από επικίνδυνους ψυχικά πάσχοντες

Η απαλλαγή των παραφρόνων από την ποινή τόσο λόγω έλλειψης καταλογισμού αφενός όσο και του απρόσφορου χαρακτήρα επιβολής της αφετέρου, αλλά και η επιβολή ποινής στους τρίτους υπόχρεους για την εποπτεία των δραστῶν προς αποκατάσταση της κοινωνικής δικαιοσύνης, δεν έπαυε να επιβαρύνει το κοινωνικό σύνολο με την παρουσία ενός ατόμου επικίνδунου. Και εάν το να περιφέρεται οποιοσδήποτε ελεύθερος εγκληματίας ενέχει ένα δείκτη επικινδυνότητας, αυτό ισχύει πολύ περισσότερο για τον ψυχικά πάσχοντα, αφού εν προκειμένω οι παράγοντες εγκληματικότητας είναι πλέον τρεις: η εγκληματική προδιάθεση, αφού έχει ήδη παραβεί το νόμο, η ελευθερία πραγμάτωσης του εγκλήματος, από τη στιγμή που δεν ελέγχεται και δεν κρατείται, και, τρίτον, η απώλεια του λογικού. Ένας ελεύθερος ψυχικά διαταραγμένος εγκληματίας μπορεί ανά πάσα στιγμή να επαναλάβει το έγκλημα ή να διαπράξει οποιοδήποτε άλλο. Η σημασία του κινδύνου αυτού δεν είχε διαλάβει της προσοχής των Ρωμαίων νομομαθῶν, οι οποίοι προσπάθησαν να ανεύρουν τρόπους φύλαξης και περιορισμού των επικίνδυνων ψυχασθενῶν, ώστε να προστατεύσουν τόσο τους ίδιους από πράξεις αυτοκαταστροφής, όσο και το ευρύτερο οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον.

Σχετικές διατάξεις έχουν περιληφθεί σε δύο χωρία του Πανδέκτη, το περιεχόμενο

των οποίων αποτέλεσε αντικείμενο εξέτασης και στις προηγούμενες παραγράφους. Συγκεκριμένα, στη διάταξη 1.18.13 αναφέρονται μέτρα για την ασφαλή φύλαξη των ψυχικά πασχόντων εγκληματιών. Ο Ουλπιανός αναπτύσσει τους ισχυρισμούς του προτάσσοντας ένα προοίμιο, στο οποίο εξαιρεί τη σημασία της διασφάλισης της ειρήνης και της τάξης στις επαρχίες με τις ενδεδειγμένες ενέργειες από την πλευρά του κυβερνήτη. Συγκεκριμένα, τονίζει ότι ο καλός και υπεύθυνος κυβερνήτης μπορεί να επιτύχει το στόχο του, εφόσον εργάζεται με ευσυνειδησία για την αναζήτηση και εξουδετέρωση των κακούργων, καθώς και για την τιμώρηση τόσο εκείνων, ανάλογα με τη βαρύτητα της πράξης τους, όσο και αυτών που τους παρέχουν κάθε είδους βοήθεια. Όμως, όπως ο «θείος» Αντωνίνος Πίος τόνισε σε *rescriptum*, αφού στους ψυχικά πάσχοντες δεν μπορεί να επιβληθεί τιμωρία, θα πρέπει να λαμβάνεται ιδιαίτερη μέριμνα για την προστασία της κοινωνίας. Η ενδεδειγμένη λύση είναι ο περιορισμός σε φυλακή όσων εξ αυτών δεν μπορούν να τύχουν αποτελεσματικής φροντίδας και φύλαξης από τους οικείους τους (“*furiosis, si non possint per necessarios contineri, eo remedio per praesidem obviam eundum est: scilicet ut carcere contineantur*”).

Ακόμη πιο διαφωτιστικό και αυστηρό είναι το δεύτερο σχετικό χωρίο του Πανδέκτη (1.18.14). Στην γνωστή μας «αντιγραφή» προς το Σκαπούλα Τέρτουλλο, αφού τονίζεται ότι η ίδια η παραφροσύνη του μητροκτόνου Αίλιου Πρίσκου αποτελεί την τραγική και επαρκή τιμωρία του, δίδεται σαφής υπόμνηση και οδηγία για την προσεκτική επιτήρηση και ασφαλή φύλαξη του δράστη, ακόμη και με αλυσίδες, όχι προς το σκοπό της τιμώρησής του, αλλά για την εξασφάλιση της προστασίας τόσο του ιδίου όσο και των ατόμων με τα οποία έρχεται σε επαφή (“*et tamen diligentius custodiendus erit ac, si putabis, etiam vinculo coercendis, quoniam tam ad poenam quam ad tutelam eius et securitatem proximorum pertinebit*”).

Το συμπέρασμα λοιπόν που προκύπτει από το συνδυασμό των προαναφερθεισών διατάξεων είναι ότι ο επικίνδυνος ψυχοπαθής καταρχάς θα πρέπει να φυλάσσεται με ασφάλεια από την οικογένειά του. Εάν αυτό δεν είναι εφικτό, τότε θα περιοριστεί, για λόγους ασφαλείας και μόνο, σε κάποια φυλακή με ιδιαίτερος αυστηρά μέτρα καθήλωσης, ακόμη δε και σιδηροδέσμιος. Βέβαια, σημασία είχε σε κάθε περίπτωση και το κοινωνικό υπόβαθρο του δράστη. Ο έντιμος ψυχοπαθής εγκληματίας χαίρει ευμενέστερης μεταχείρισης από τον παντελώς πένητα και απαξιωμένο ευτελή. Ο πρώτος θα τύχει της προστασίας και της θαλπωρής της οικογένειάς του, ενώ ο δεύτερος θα μείνει (ίσως ισοβίως) έγκλειστος και καθηλωμένος σε μία φυλακή με δύσκολες συνθήκες διαβίωσης (και για τούτο επιβίωσης). Ας ληφθεί επίσης υπόψη, ότι κατά το μάλλον ή ήττον οι αρχές θα ήταν περισσότερο διατεθειμένες να δεχθούν την απαλλαγή από την ποινή λόγω παραφροσύνης για τους γόνους των οικονομικά επιφανέστερων οικογενειών, όπως προκύπτει εξ άλλου με ενάργεια και από το παράδειγμα του Αίλιου Πρίσκου, που προκάλεσε το ενδιαφέρον της αυτοκρατορικής αρχής με την έκδοση της σχετικής «αντιγραφής». Πάντως, ακόμη κι αν δεν προκύπτει ρητά από το γράμμα του κειμένου, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι, προς εμπέδωση του αισθήματος κοινωνικής δικαιοσύνης, αλλά και με επιχείρημα *e minori ad maius*, οι οικείοι του ψυχοπαθούς εγκληματία θα πρέπει να θεωρούνταν ποινικά υπεύθυνοι και

σε περίπτωση υποτροπής του, εφόσον τον είχαν υπό την εποπτεία τους.

Τα ανωτέρω έχουν επαναληφθεί και στα νομοθετήματα των Μακεδόνων αυτοκρατόρων, με συνοπτικότερη διατύπωση. Όπως είδαμε, σύμφωνα με την Εισαγωγή, «ὁ ἄρχων τοὺς μαινομένους ἐν εἰρκτῇ βαλλέτω, εἰ μὴ διὰ τῶν συγγενῶν φυλαχθῆναι δύνανται, ἢ δεσμείτω...δεῖ καὶ τοῖς φύλαξιν αὐτῶν ἐπεξίναται ραθυμοῦσιν. Οὐ γὰρ μόνον διὰ τὸ μὴ αὐτοὺς βλαβῆναι φυλάττουσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μὴ βλάψαι ἄλλους» (Εισ. 6.9).

Οι προαναφερθείσες διατάξεις του Πανδέκτη, όπως διατυπώθηκαν στα νομοθετήματα των Μακεδόνων αυτοκρατόρων, έχουν περιληφθεί και στα Βασιλικά (6.1.46 και 6.1.47).

Στις πηγές (Θεοφάνης) αναφέρεται απόπειρα ανθρωποκτονίας κατά του αυτοκράτορα Νικηφόρου Α' από μοναχό που επικαλέστηκε ότι είχε καταληφθεί από δαιμόνιο: «τῇ δὲ α' τοῦ Ὀκτωβρίου μηνός, ἡμέρα γ', σπασάμενος τις ἀφανῆς ἐν σχήματι μοναχοῦ ξίφος τινός τῶν στρατευομένων εἰσέδραμεν ἐν τῷ παλατίῳ Νικηφόρον ἀνελεῖν ζητῶν. Τῶν δὲ περιεστώτων δύο (διατρεχόντων) ἐπιδραμόντων αὐτῷ, δεινῶς ἐπλήγησαν ὑπ' αὐτοῦ. Συλληφθεὶς δὲ καὶ πολλὰ τιμωρηθεὶς δαιμονῶν προεφασίσατο, μηδένα συκοφαντήσας· ὁ δὲ τοῦτον ἐν τῷ ξύλῳ κατησφαλίσατο σὺν τοῖς πάσχουσιν».¹⁴ Στο χωρίο αυτό αναφέρεται ότι ο δυστυχῆς ψυχικά πάσχων καταδικάστηκε στο «ξύλο». Αυτό το «ξύλο» ή «κούτσοι» αποτελεί τρόπο περιορισμού των επικίνδυνων ψυχοπαθῶν στις φυλακές.¹⁵

7. Η ποινική αντιμετώπιση του αδικήματος της «πρόκλησης μανίας»

Στον Πανδέκτη, στο δέκατο τίτλο του τεσσαρακοστού ἑβδομου βιβλίου, που τιτλοφορεῖται “de iniuriis” συναντάμε μία ενδιαφέρουσα διάταξη στο προοίμιο του κεφαλαίου 15: “item apud Labeonem quaeritur, si quis mentem alicuius medicamento aliove quo alienaverit, an iniuriarum actio locum haberet. Et ait iniuriarum adversus eum agi posse”.¹⁶ Εν προκειμένω περιγράφεται η ειδική υπόσταση του αδικήματος που θα μπορούσε να αποκληθεί «πρόκληση μανίας» και το οποίο συνίσταται στη διατάραξη των ψυχοπνευματικών λειτουργιών κάποιου προσώπου με τη χρήση ειδικών προς τούτο φαρμάκων. Φαίνεται ότι στη Ρώμη η πρακτική αυτή δεν ήταν

14 Σπ. Τρωιάνος, «Οι ποινές στο βυζαντινό δίκαιο», ό. π., σ. 26, όπου και περαιτέρω παραπομπές.

15 Η επίσημη ονομασία του είναι «ποδοκάκη». Ο Ν. Μπιλιάνης («Ψυχιατρική Περιθάλψη και Ανθρώπινα Δικαιώματα στην Ελλάδα», εκδόσεις Οδυσσέας, Ιωάννινα 2004, σ. 20) παραπέμπει στον λόγιο Α. Κωνσταντινόπουλο, ο οποίος περιγράφει το «ξύλο», εξηγώντας παράλληλα τη λειτουργία του ως εξής: «τὸ διὰ τοὺς μαινομένους προορισμένον κούτσορον σύγκεται ἐκ δύο ἐπιμηκῶν ξύλων: τούτων τὸ ἓν ἔχει προσηλωθεῖ ἐπὶ τοῦ δαπέδου σεσαθρωμένου τινός κελλίου καὶ ἔχει κοψανθεῖ κατὰ πλάτος τοσοῦτον ὥστε νὰ χωρεῖ ἀνθρώπινη κνήμη. Τὸ δ' ἕτερον ἐπικείται αὐτοῦ, ἀμφοτέρω δὲ συνδέονται διὰ κλειθρῶν. Ἐκεῖ κλειδώνουσι τὰς κνήμας τῶν δυστυχῶν φρενοβλαβῶν καὶ ἐγκαταλείπουσιν αὐτοὺς κραγγάζοντας καὶ κλαίοντας». Γενικότερα, για τις συνθήκες διαβίωσης στις φυλακές, βλ. ενδεικτικά Κ. Μπουρδάρα, «Οι βυζαντινές φυλακές», Ἐγκλημα καὶ Τιμωρία στο Βυζάντιο, ό. π. (σημ. 10), σ. 317 – 336.

16 ηλαδή, ηγέρθη από το Λαβέωνα το ερώτημα, εάν υπόκειται στην περί ύβρεως αγωγή εκείνος που διαταράσσει τις πνευματικές λειτουργίες κάποιου μέσω φαρμάκων ή άλλων μέσων. Και η απάντηση είναι καταφατική.

ασυνήθιστη και το ερώτημα που τίθεται εν προκειμένω είναι εάν στη συγκεκριμένη περίπτωση μπορεί να εγερθεί η αγωγή ύβρεως (actio iniuriarum). Η απάντηση είναι καταφατική.

Στη συνέχεια, σχετικές ρυθμίσεις απαντούν στη Νεαρά 115 του Ιουστινιανού¹⁷ ως προς το ειδικότερο ζήτημα της πρόκλησης μανίας δια φαρμάκων από τον ένα σύζυγο στον άλλον. Το έγκλημα επισύρει τη δίκαιη τιμωρία του δράστη: «...εί συμβαίη τὸν ἄνδρα τῆ εαυτοῦ γαμετῆ εἰς ἀναίρεσιν ἢ ἔκστασιν τῆς διανοίας δοῦναι φάρμακον, ἢ τὴν γαμετὴν τῷ ἀνδρὶ, ἢ ἄλλῳ τρόπῳ τὸν ἕτερον τῆ τοῦ ἐτέρου ζωῆ ἐπιβουλεύσαι· τὸ μὲν τοιοῦτον ἐγκλημα οἷα publicon υπάρχον κατὰ τοὺς νόμους εξετάζεσθαι καὶ νομίμης εκδικήσεως ἀξιουθῆσαι θεσπίζομεν...». Παράλληλα, χορηγεί στα τέκνα του δράστη ή της δράστιδος, που στράφηκε με τέτοια εγκληματική διάθεση εναντίον του ή της συζύγου, το δικαίωμα να αποκληρώσουν με διαθήκη τους τον εγκληματία γονέα.¹⁸

Στη συνέχεια, στη νομοθεσία των Μακεδόνων αναφέρεται εκ νέου το αδίκημα της πρόκλησης μανίας με σχεδόν αυτολεξεί επανάληψη των ρυθμίσεων της Νεαρὰς 115 (Εισ. 34.6 και Πρ. Ν. 33.23). Σε συσχετισμό όμως με τα ανωτέρω θα πρέπει να αναφερθούν οι πανομοιότυπες διατάξεις της Εισαγωγής και του Προχείρου Νόμου, με τις οποίες τιμωρείται, μεταξύ άλλων, ο άνδρας ή η γυναίκα που θα χορηγήσει στο σύζυγό του/της ποτό με οποιαδήποτε πρόφαση, εάν εξ αιτίας αυτού το θύμα περιπέσει σε ασθένεια και καταλήξει σε θάνατο. Επομένως, εάν η χορήγηση φαρμάκου για την πρόκληση ψυχοπνευματικών διαταραχών στο σύζυγο του δράστη επιφέρει ως αποτέλεσμα, ανεξάρτητα από το εάν ήταν ποθούμενο ή όχι, το θάνατο του θύματος, ο δράστης θα τιμωρηθεί με τη βαριά ποινή που προβλέπεται στις διατάξεις, δηλαδή τον διά ξίφους θάνατο: «εἰ τις ἐλεύθερος ἢ δοῦλος ἐπὶ οἰαδήποτε προφάσει δώσει ποτόν, εἴτε γυνὴ ἀνδρὶ εἴτε ἀνὴρ γυναικί....., καὶ διὰ τῆς τοιαύτης προφάσεως ἀσθενεῖα περιπέσῃ ὁ τὸ ποτὸν ἐκπιῶν, καὶ συμβῆῖ αὐτὸν ἐκ τούτου καταρρεῦσαι καὶ ἀποθανεῖν, ξίφει τιμωρεῖσθω» (Εισ. 40.83 και Πρ. Ν. 39.77).

Επομένως, η παρουσία νευροψυχιατρικών διαταραχών σε σύζυγο ερευνάται ιατροδικαστικά. Για το λόγο αυτό οι ιατροί καλούνται να ανεύρουν την αιτία εμφάνισης της μανίας. Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί η Νεαρά 111 του Λέοντος Στ' του Σοφού,¹⁹ η οποία αναφέρεται στο δικαίωμα του συζύγου να διαζευχθεί την σύζυγό του ύστερα από τρία χρόνια παραφροσύνης. Αυτό βέβαια ισχύει εφόσον η ψυχική διαταραχή της γυναίκας δεν είναι αποτέλεσμα δολοπλοκίας του συζύγου της ή άλλων ατόμων, εν γνώσει όμως του συζύγου. Εάν ο ίδιος ο σύζυγος είναι υπεύθυνος για τη νόσο, θα περιβληθεί το μοναχικό σχήμα και θα εγκλεισθεί παρά τη θέλησή του σε μοναστήρι, υποβαλλόμενος στα θεραπευτικά μέσα για την ψυχή του που προβλέ-

17 Κριτική έκδοση: Rudolfus Schoell, opus Schoelli mortem interceptum absolvit Guilelmus Kroll, Corpus Iuris Civilis, τ. III, 10η έκδοση, Γερμανία 1972.

18 «...τοῖς δὲ παισὶν ἄδειαν εἶναι ἐν ταῖς ἰδίαις διαθήκαις μὴδὲν ἐκ τῶν ἰδίων περιουσιῶν ἐκείνῳ τῷ προσώπῳ καταλιμπάνειν τῷ τὸ τοιοῦτο μῦθος πεπραχέναι γινωσκομένῳ...».

19 Έκδοση: Σπ. Τρωιάνος, οι Νεαρές του Λέοντος ΣΤ' του Σοφού, εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα 2007, σ. 306, ιδίως στίχ. 41 – 52.

πουν οι ιεροί κανόνες.²⁰

Στα Βασιλικά (60.39.3.2) έχουν περιληφθεί οι προαναφερθείσες διατάξεις της Εισαγωγής και του Προχείρου Νόμου σχετικά με τη χορήγηση φαρμάκου και την διά ξίφους θανάτωση του δράστη σε περίπτωση επέλευσης θανάτου του ατυχούς θύματος.

8. Επίμετρο – Μεταβυζαντινά και Νεώτερα Χρόνια

Καταρχάς, θα πρέπει να τονιστεί ότι και στη μεταβυζαντινή περίοδο δε σημειώνεται καμία απόκλιση ως προς το ακαταλόγιστο και το ποινικά ανεύθυνο των παραφρόνων. Σχετικές διατάξεις περιλαμβάνουν μόνο το Νομικόν Πρόχειρον του μεγάλου μελετητή των Βασιλικών Μιχαήλ Φωτεινοπούλου,²¹ το οποίο, επαναλαμβάνοντας την αντίστοιχη διάταξη των Βασιλικών ορίζει ότι «...άνισως τινὰς τρελλὸς ὄντας ἢ ἑπταετῆς φονεὺς τινὰ, δὲν παιδεύεται» (κεφ. 44β'), καθώς και ο Κώδικας Ουγγροβλαχίας²² (τμ. Ε', κεφ. Α' «περί φόνου», παρ. 4β': «...ὅποιος νήπιον ὄντας, ἢ μαινόμενος, ἢ φρενιτικὸς φονεὺς, ἀνεύθυνος εἶναι...»).

Πέραν αυτού, θα πρέπει να επισημανθεί ότι στη δημόδη παράφραση του Νομοκάνονος του Μανουήλ Μαλαξού,²³ συναντάται η χορήγηση φίλτρων ως περίπτωση πρόκλησης ψυχικής διαταραχής ή ακόμη και επέλευσης θανάτου.²⁴ Επίσης, υιοθετείται η τριπλή διάκριση του φόνου σε εκούσιο, ακούσιο και σε (ακούσιο) φόνο με υπερβατική έννοια, δηλαδή υπό την επίδραση κάποιου δαίμονος.²⁵ Στην περίπτωση αυτή, ο δράστης επιτιμάται αυστηρά με ξηροφαγία και μετάνοιες. Τέλος, γίνεται αναφορά και στον κανόνα 14 του Τιμοθέου Αλεξανδρείας για την εκκλησιαστική κήδευση και

20 «θεσπίζομεν ὡς εἰ... πρὸς μανίαν ἢ γυνὴ περιπέσοι... δι' ἑρέυνης τὴν μανίαν καὶ ἐξετάσεως γίνεσθαι, μήποτε κατ' ἐπιβουλὴν ὄφθη συστάσα ἢ αὐτοῦ γέ τοῦ ἀνδρὸς ἢ τῶν ἐκείνῳ κατ' οἰκειότητα συναπτομένων ἢ τινῶν ἐτέρων. Ὡς εἶγε τοιοῦτον τὸ φωραθῆι, εἰ ἐκ κακουργίας τοῦ ἀνδρὸς, τοῦτον ὀρίζομεν τιμωρίαν τῆς ἰδίας ὑποσχέιν κακίας τὸν εἰς τὸν μονήρη βίον μετασχηματισμὸν...». Στη συνέχεια, τονίζεται ότι εάν άλλοι (συγγενεῖς ἢ τρίτοι) είναι υπεύθυνοι εν γνώσει του συζύγου, εκείνοι μεν θα υποβληθούν στις προβλεπόμενες για τις πράξεις τους ποινές, δηλαδή στις ποινές κατά της μαγείας και της φαρμακείας, ενώ η περιουσία του συζύγου θα κατασχεθεί και θα χρησιμοποιηθεί για την περιθαλψη της ασθενούς. Εάν μάλιστα ὑστερα από αυτά ο σύζυγος τολμήσει να προβεί σε σύναψη άλλου γάμου, και εκείνος θα καταδικαστεί σε εγκλεισμό σε μονή. Σε περίπτωση όμως κατά την οποία αποδεικνύεται ότι ο σύζυγος δε φέρει ευθύνη για την ψυχική κατάσταση της συζύγου του, θα παραμείνει άθικτος από κάθε κύρωση και συνέπεια, ενώ μετά την άρροδο του τρίτου έτους από την εκδήλωση της ασθένειας θα μπορεί να συνάψει νέο γάμο. Αυτά τα τρία χρόνια κατανέμονται ως εξής: τον πρώτο χρόνο θα μένει μαζί της και θα καταβάλει κάθε προσπάθεια για τη θεραπεία της. Εάν αυτό δεν επιτευχθεί, θα μπορεί να διαζευχθεί τη σύζυγό του, όμως δεν μπορεί να συνάψει νέο γάμο πριν από την άρροδο τριών ετών.

21 Συνταχθέν στο Βουκουρέστι (1765 – 1777): κριτική έκδοση με βάση το χειρόγραφο Κώδικα Suppl. Gr. 1323 της Εθνικής Βιβλιοθήκης στο Παρίσι, Π. Ι. Ζέπος – Val. Al. Georgescu – Av. Σιφωνίου - Καραπά (και ρουμανική μετάφραση του Νέστορος Camariano), Επετηρίς Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου, τ. 24 – 26 (1977 – 1979), Αθήνα 1972.

22 Έκδοση: Ι. και Π. Ζέπου, ό. π., τ. VIII.

23 Έκδοση: Δ. Γκίνι – Ν. Πανταζόπουλου, ΝΟΜΟΣ, Επισ. Επετηρίδα της Νομικής ΑΠΘ, 1985.

24 Κεφ. ΧΞΕ': «6. Ακούσιοι δέ, οἷον αἱ βουλόμεναι φίλτρον τινὸς πρὸς ἐαυτὰς ἐφέλκῳσαι καὶ συγκερᾶσαι φάρμακα καὶ ἐπιδιδόσαι τούτῳ αὐτῷ σκότωσιν ἐμποιοῦν τῇ διανοίᾳ, ἢ ἀνελώσιν τὸν δεξάμενον, ἀκουσίως φονεῦσαι λογίζονται. (Το ίδιο και στο κεφ. ΧΞΣΤ', 3).

25 Κεφ. ΧΞΕ', παρ. 11: «Καὶ πάλιν φόνος ἀκούσιος νοεῖσθω, ὅστις ἐν παιγνιδίῳ βουληθῆ ῥῖψαι ράβδον ἢ ξίφος, ἢ λίθον ἐν ἄλλῳ τόπῳ καὶ ἀποδράσα συνεργεῖα τοῦ δαίμονος, καὶ πλήξῃ τὸν πλησίον καὶ ἀποθάνῃ οὗτος ἐστὶν ἀκούσιος φόνος τῆς ἰδίας γνώμης...» (προβλέπεται η επιβολή ξηροφαγίας και μετανοιών, το ίδιο στο κεφ. ΧΞΣΤ', παρ. 7. εδ. Β').

ταφή του παράφρονα αυτόχειρα.²⁶

Στα νεώτερα χρόνια, έργο της σύντομης διαμονής του Μάουρερ στην Ελλάδα αποτελεί ο «Ποινικός Νόμος», ο οποίος ισχύσε για σχεδόν εκατόν πενήντα χρόνια, μέχρι την εισαγωγή του Ποινικού Κώδικα (π.δ. 283/1985). Σχετικό είναι το άρθρο 86, το οποίο θεσπίσε το ακαταλόγιστο των δραστών αξιόποινων πράξεων, οι οποίοι υποφέρουν από διαταραχή των πνευματικών τους λειτουργιών: «πράξις τις δὲν δύναται νὰ καταλογισθῆ εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἐξετέλεσαν ταύτην ἐνῶ δὲν ἦσαν κύριοι τῆς χρήσεως τοῦ λογικοῦ. Εἰς τὴν τάξιν δὲ τῶν τοιούτων ἀνήκουσιν ἰδίως: 1) ὅσοι πάσχουσιν ἀπὸ μανίαν, καθολικὴν ἢ μερικὴν παραφροσύνην, ἢ ἐν γένει ἀπὸ ὁποιαδήποτε βλάβην τοῦ νοός, ἢ ψυχικὴν ἀσθένειαν ἀποκλείουσιν παντάπασι τὴν ἐλευθέραν τοῦ λόγου χρῆσιν...». Εάν όμως ο ψυχικά πάσχων δράστης προέβη στην αξιόποινη πράξη υπαιτίως, τιμωρείται, έστω και ελλείψει καταλογισμού, ανάλογα με τον βαθμό της ενοχής, με την ποινή που επισύρει η ίδια εγκληματική πράξη τελούμενη εξ αμελείας.²⁷ Σύμφωνα με την ΑΠ 13/1860, το περί νοσηρής καταστάσεως του κατηγορουμένου ως πραγματικό ζήτημα υπάγεται στην κρίση των ενόρκων.

Στο άρθρο 87 λαμβάνεται πρόνοια για τους δράστες, οι οποίοι, ναι μεν δεν στερούνται καθ' ολοκληρίαν του λογικού τους, πλην όμως πάσχουν από ψυχική διαταραχή που έχει απομειώσει την ικανότητά τους να αντιληφθούν τον άδικο χαρακτήρα της πράξης τους. Για αυτή την κατηγορία δραστών προβλέπεται ποινή ελαττωμένη, ανάλογη με την «αλλοίωση» της ικανότητας προς καταλογισμό.²⁸

Ακολουθως, το άρθρο 631 θεσπίζει την ποινική ευθύνη εκείνων που έχουν υπό την εποπτεία τους ή την εν γένει φροντίδα τους ανθρώπους που παρουσιάζουν σοβαρή διατάραξη του λογικού τους και εν τούτοις παραμελούν τη φύλαξη και την εποπτεία τους και δε λαμβάνουν περιοριστικά μέτρα ασφαλείας. Η ποινή που επιβάλλεται είναι χρηματική (πρόστιμον δέκα δραχμῶν).²⁹ Η διάταξη όμως δεν αποσαφηνίζει, εάν

26 Κεφ. ΧΞΕ', παρ. 19 και 20: «Εάν δὲ φονευθῆ ἄνθρωπος ἀπατός του, οὔτε τὸν ψάλλον, οὔτε τὸν μνημονεύουν εἰ μὴ ἀληθινὰ νὰ ἦτον ἔξω του νοῦ του, κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον κανόνα Τιμοθέου Ἀλεξανδρείας. 20. Ἐρωτηθεῖς ὁ ἅγιος Τιμόθεος, ὅστις μὴ ἔχων τὸν νοῦν ὑγιᾶ, ἀλλὰ ἄφρων, αυτόχειρ γένηται αὐτοῦ, ἢ κατὰ κρημοῦ ὠθήσῃ ἐαυτόν, ἐάν χρῆ ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχὴν γενέσθαι ἢ προσφορὰν, εἶπεν, ἐάν, ὡς ἀληθῶς, ἔξω φρενῶν γινόμενος ἄνθρωπος καὶ μὴ εἰδῶς, ὁ ποιεῖ, διεχειρίσατο ἢ ἐκράμισεν ἐαυτόν, ἢ ἄλλως διέφθειρεν, γενήσεται ὑπὲρ αὐτοῦ δέησις καὶ προσφορὰ. Δεῖ δὲ καὶ τοὺς εἰς εὐχαῖς προσκαλουμένους ἀκριβοῦσαι περὶ τούτου· μὴ ποτὲ ἢ ἐκ μικροψυχίας, ἢ γουν λύπης, ἢ ἐξ ἐπηρείας ἀνθρώπων, ἢ τοι φόβον, ἢ ἄλλως πῶς, ἐκῶν καὶ εἰδῶς, ὁ ποιεῖ, διεχειρίσατο αὐτόν· ὑπὲρ τοῦ τοιούτου οὐ δεῖ οὔτε εὐχεσθαι οὔτε προσφέρειν· ὅτι αὐτοφονευτὴς ἐστίν».

27 Ἄρθρον 90: «Ὅστις ἐξετέλεσεν ἀξιόποινον τινὰ πρᾶξιν εἰς ἑλλιπῆ λογικῆς ἐνεργείας κατάστασιν, ἀποκλείουσιν μὲν κατὰ τὸ ἄρθρον 86 ἀριθ. 4 πάντα καταλογισμόν, προξενημένην ὁμως ὑπαιτίως, τιμωρεῖται, κατὰ τὴν ἀναλογίαν καὶ τὸν βαθμὸν τῆς ἐνοχῆς, μὲ ἐκείνην τὴν ποινὴν τὴν ὁποῖαν ἤθελε ἐπισύρει εἰς ἐαυτὴν ἢ πρᾶξις αὕτη, γινομένη ἐξ ἀμελείας».

28 Ἄρθρον 87: «Εάν ἐκ πασῶν τῶν περιστάσεων προκύπτει σαφῶς καὶ ἀνεκδοιάστως, ὅτι διὰ τῶν εἰς τὸ προηγούμενον ἄρθρον ἀναφερομένων καταστάσεων δὲν εἶναι μὲν ἐντελῶς ἀποκλεισμένη τοῦ λογικοῦ ἢ ἐνεργεία, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὁμως οὐσιασδῶς τεταραγμένη καὶ ἠλαττωμένη, ὥστε ἐξ αἰτίας ταύτης λείπουν τὰ πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς τελείας καὶ παρά τοῦ νόμου διατεταγμένης ποινῆς προσαπαιτούμενα τότε καταγινώσκειται μικροτέρα τις παρά τὴν ἔννομον ποινὴν, καὶ τοῦτο καθ' ὅσον ἢ ἐπιδεκτικὴ καταλογισμοῦ κατάστασις ἔλαβεν ἀποδεδειγμένως μεγαλυτέραν ἢ μικροτέραν ἀλλοίωσιν κατὰ τοὺς ὅρους τῶν ἄρθρων 49 καὶ 50» (αναφέρονται στην ἀπέπειρα).

29 Ἄρθρον 631: «Ὅστις, ἅμα παρατηρήσας εἰς τινὰ διατρίβοντα παρ' αὐτῷ σφοδρὰν σύγχυσιν φρενῶν,

δράστες της εν λόγω αξιόποινης πράξεως είναι μόνο όσοι είναι ως εκ της θέσεώς τους υπεύθυνοι για την εποπτεία των ψυχικά πασχόντων (λόγου χάρι το προσωπικό φύλαξης των φρενοκομείων) ή κάθε οικείος του παράφρονα, και εάν η απάντηση είναι θετική, έως ποιο βαθμό και με ποιο κριτήριο. Υπενθυμίζεται πάντως ότι, σύμφωνα με την ανάλυση που προηγήθηκε, κατά το ρωμαϊκό και βυζαντινό δίκαιο ενέχονταν ποινικά τόσο οι οικείοι όσο και οι επιφορτισμένοι με την εποπτεία του επικίνδунου ψυχικά πάσχοντα. Επίσης, η προϋπόθεση της επικινδυνότητας του ψυχασθενούς τονίζεται μόνο στο θέμα της παραμέλησης της εποπτείας, δηλαδή μόνο στον ένα τρόπο από τους τρεις που πληρούν κατά νόμον την αντικειμενική υπόσταση του αδικήματος. Επομένως, εγείρεται το ερώτημα, εάν ποινική ευθύνη έχει και εκείνος που αφήνει να περιφέρεται ή δε λαμβάνει περιοριστικά μέτρα ασφαλείας ενός ψυχασθενούς που (ακόμα τουλάχιστον) δεν έχει δημιουργήσει την παραμικρή αφορμή, ώστε να θεωρείται επικίνδυνος. Το θέμα αυτό συναρτάται και με τον προβληματισμό, πώς εντέλει διαγιγνώσκεται η ύπαρξη κινδύνου για τα άλλα μέλη της κοινωνίας, αφού ο νόμος δεν απαιτεί τη διάπραξη αξιόποινης πράξης εναντίον κάποιου ούτε ορίζει τι ποινική ευθύνη υπέχει ο παραμελήσας την εποπτεία του παράφρονα, σε περίπτωση κατά την οποία πραγματοποιείται ο επαπειλούμενος και πιθανολογούμενος κίνδυνος.

9. Συμπεράσματα και επίλογος

Από την ανάλυση που προηγήθηκε προκύπτει ότι ο βυζαντινός νομοθέτης, ακολουθώντας εν πολλοίς τις βασικές αρχές του ρωμαϊκού δικαίου, αντιμετώπισε με επιείκεια και ευμένεια τους ψυχικά πάσχοντες, θεσπίζοντας το ακαταλόγιστο σε περίπτωση ποινικής ευθύνης. Παράλληλα όμως, μερίμνησε για την προστασία του κοινωνικού συνόλου, λαμβάνοντας μέτρα για την ασφαλή φύλαξή τους και καθιερώνοντας την ευθύνη εκείνων των προσώπων που ήταν επιφορτισμένα με την εποπτεία τους, οικείων ή μη. Βέβαια, οι σχετικές διατάξεις αναφέρονται στο έγκλημα της ανθρωποκτονίας συγκεκριμένα, χωρίς γενικότερη μνεία για την ποινική ευθύνη των ψυχικά πασχόντων. Όμως, με επιχείρημα εκ του μείζονος στο έλασσον, θα πρέπει να γίνει δεκτό, ότι εφόσον ο ψυχικά πάσχων παρέμενε ατιμώρητος για το βαρύτατο αυτό αδίκημα, πολύ περισσότερο αυτό θα ίσχυε και για τις υπόλοιπες (ήσσονος σημασίας) αξιόποινες πράξεις. Επίσης, από τη συμπερίληψή του σε πλείονα νομοθετήματα (Πανδέκτη, Νεαρές του Ιουστινιανού και του Λέοντος ΣΤ' του Σοφού), προκύπτει ότι το αδίκημα της πρόκλησης ψυχικών διαταραχών με διάφορα μέσα αποτελούσε μάλλον συχνό φαινόμενο στη βυζαντινή κοινωνία και ο νομοθέτης υιοθέτησε αυστηρές ρυθμίσεις για την πάταξή του.

Σήμερα πλέον ισχύει ο νέος ελληνικός Ποινικός Κώδικας, που δημοσιεύθηκε με το π.δ. 283/1985. Το άρθρο 34 επαναλαμβάνει τη ρύθμιση περί ακαταλόγιστου των ψυχικά πασχόντων ορίζοντας ότι «η πράξη δεν καταλογίζεται στο δράστη αν, όταν την δέν λάβη εξασφαλιστικά μέτρα· όστις συγχωρεί να περιφέρονται έλευθέως παράφρονες ή μανιακοί, τών οποίων ή έφορία έπίκειται εις αυτόν, ή παραμελεί με κίνδυνον άλλων την έπί τοιούτων ανθρώπων έποπτείαν, τιμωρείται με πρόστιμον τουλάχιστον δέκα δραχμών. Ο γενόμενος ένοχος τοιούτου πταιίσματος πρòς ανθρώπους έχοντας την ύδροφοβίαν ή ύπόπτους ταύτης, δικάζεται κατά τούς όρους του 570 άρθρου».

διέπραξε, λόγω νοσηρής διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών ή διατάραξης της συνείδησης, δεν είχε τη δυνατότητα να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του ή να ενεργήσει σύμφωνα με την αντίληψή του για το άδικο αυτό». Εάν όμως ο δράστης κριθεί επικίνδυνος για τη δημόσια ασφάλεια και επιπλέον έχει διαπράξει κακούργημα ή πλημμέλημα, για το οποίο ο νόμος απειλεί ποινή ανώτερη από έξι μήνες, το δικαστήριο διατάσσει, σύμφωνα με το άρθρο 69 ΠΚ, τη φύλαξή του σε δημόσιο θεραπευτικό κατάστημα. Ο τρόπος εκτέλεσης της σχετικής απόφασης, η διάρκεια της φύλαξης και η δυνατότητα απόλυσης περιγράφονται στο άρθρο 70 ΠΚ. Τις ίδιες προβλέψεις με τον Ποινικό Νόμο συναντάμε και στο κεφάλαιο IV του τρίτου κεφαλαίου του Ποινικού Κώδικα, το οποίο τιτλοφορείται «εγκληματίες ελαττωμένης ικανότητας προς καταλογισμό». Οι διατάξεις του εν λόγω κεφαλαίου αφορούν στα άτομα, τα οποία πάσχουν μεν από μία ψυχική πάθηση εκ των αναφερομένων στο άρθρο 36 ΠΚ, πλην όμως η ικανότητά τους για καταλογισμό δεν έχει εκλείψει εντελώς, αλλά έχει μειωθεί σημαντικά.

Επομένως, ουσιαστικές αλλαγές στις νομοθετικές ρυθμίσεις δεν παρατηρούνται. Η βασική γραμμή του νομοθέτη, στο πέρασμα του χρόνου, παραμένει αμετακίνητη στη διεκυστίδα της προστασίας των ψυχικά πασχόντων έναντι της προστασίας του κοινωνικού συνόλου.